

УДК 72:929(477.54)

Кондратьєва О. В.

аспірант

Київського Національного Університету Будівництва і Архітектури

o.kondratyeva@icloud.com, orcid.org/0000-0003-3442-3012

АРХІТЕКТОР-ХУДОЖНИК В. М. ПОКРОВСЬКИЙ – *HOMO UNIVERSALIS* ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ. ЛІТОПИС. ЧАСТИНА I

Анотація: підвищена значущість індивідуального портрета – характерна риса будь-якої ренесансної епохи. Так і в жанрі культурного ренесансу початку ХХ століття на теренах України, «ренесансна людина» – *homo universalis* – стала основним героєм-творцем. Генезу творчості архітектора-художника В. М. Покровського докорінно осягнути можна лише відкриваючи його біографічні сторінки.

Ключові слова: творчість архітектора-художника Володимира Покровського, *homo universalis*, архітектор Альфред Шпігель, Варшава, Харків, культурний ренесанс початку ХХ століття.

Володимир Миколайович Покровський народився 8 травня 1863 року [1] у Кам'янці-Подільському. Батько – службовець Санкт-Петербурзької губернії [2], рано пішов з життя, тому мати – педагог, піаніст – виховувала дітей одна, і велику роль у формуванні творчої особистості хлопчика належить саме їй. Упродовж одинадцяти років навчання в Кам'янець-Подільській гімназії, він, водночас з основними предметами, вивчав латинську, грецьку, німецьку та французьку мови [3].

Столиця Поділля – місто дитинства і отрочтва митця, – розгорнула перед хлопчиком різноманітні просторові обрії – він зростав поміж найвизначніших архітектурних пам'яток України серед їхнього жанрово-стилістичного розмаїття. Закінчивши гімназію у 1883 році [4], В. М. Покровський вступив до класу архітектури Імператорської академії мистецтв (ІАМ) [5]. Особливі успіхи у навчанні [6] та мала срібна медаль за проект «Панорами» 5 квітня 1886 року [7] стали вирішальними у присудженні академістові стипендії імені професора архітектора М. Л. Бенуа від 1 січня 1887 року [8], завдяки якій він отримав можливість продовжити навчання до 1890 року [9], оскільки після смерті матері 1886 року [10], залишився без матеріальної підтримки. Після закінчення академічного наукового курсу 1888 року [11] він переїхав до Харкова (Рис. 1). Що спонукало академіста обрати Харків місцем перших практичних студій невідомо, проте від 15 червня 1888 року [12] В. М. Покровський працював молодшим архітектором на будівництві

Харківського практичного технологічного інституту (ХПТІ). Фундація 1885 року ХПТІ – першого політехнічного інституту на теренах Лівобережної України, – стала своєрідним продовженням ідей неогуманізму та втіленням «гумбольдтівської» системи освіти. Розбудова архітектурного комплексу відбувалася поетапно – В. М. Покровський долучився до роботи на другій її стадії.

Рис. 1. Атестат В. М. Покровського про закінчення наукового курсу з архітектури Імператорської академії мистецтв 1888 року [11].

Під час архітектурно-будівельної практики академіст опинився у колі своєї *alma mater* і працював безпосередньо з архітектором Альфредом Карловичем Шпігелем (1850?–?) [13]. У 1888–1903 роках А. К. Шпігель виконував обов'язки штатного архітектора Харківського університету та співпрацював з архітектором Харківського навчального округу В. В. Величком, безоплатно виконуючи обов'язки архітектора Інституту шляхетних панянок у 1885–1897 роках [14]. Спільно зі А. К. Шпігелем В. М. Покровський проектував і зводив у стилі раціоналістичної еkleктики будівлю хімічних майстерень і житловий корпус ХПТІ [15]. У корпусі хімічних майстерень – прямокутної форми з внутрішнім двором, – розташовувалися хімічні лабораторії та велика хімічна аудиторія на третьому поверсі. Академістом були виконані: робочі плани усіх поверхів, усі головні та бокові фасади, розрахунки в масштабі два дюйми на сажень, плани балок і крокви, деталі обробки лиштви вікон, дверей, воріт, карнизів, труб, фронтонів тощо.

Також ним було складено кошторис на готовий проект дерев'яного лікарняного бараку та виконана розбивка місцевості для будівель за допомогою екера, про що відзначено у звіті про архітектурно-будівельну практику академіста до ІАМ: *«Такъ какъ место подъ постройку было изменено на генеральномъ плане противъ первоначально-проектированного, то пришлось произвести нивелировку местности и сообразно съ этимъ я составил новую смету на земляныя работы. <...> Кроме всего того мною были даны чертежи детальныя использования клепаныхъ балокъ и даны на заводъ Денисова в Харькове <...>. При составлении детальныхъ чертежей и расчетовъ я руководствовался лекціями нашихъ профессоровъ, а также сочинениями Брандта и Недзьялковскаго»* [16, 17, 18].

Закінчивши літню практику (10 вересня 1888 року), В. М. Покровський надсилає до Ради Імператорської академії мистецтв заяву з проханням *«продолжить свои практические занятия <...>. Въ случае разрешения остаться мне въ Харькове, прошу покорно выслать мне Свидетельство на жительство въ заменъ старому, с обозначениемъ срока, по который я могу здѣсь оставаться на работѣ»* [19], яке було задоволено за умови, що в конкурсі 1888–1889 роках на малу золоту медаль академіст братиме участь у разі подання практичних креслень, кошторису, розрахунків, малюнків тощо згідно з вимогами §10 Гл. IV до 10 січня 1889 року [20]. Так, восени того ж року він отримав Золоту медаль за проект «Городской Думы в С.-Петербурге» [21]. Високу майстерність і професіоналізм В. М. Покровського підтверджує також свідоцтво, видане архітектором А. К. Шпігелем *«в томъ, что онъ, начиная от 15 июня 1888 года по 10 ноября того же года, состоялъ у меня старшимъ помощникомъ въ качестве младшего Архитектора, заступающимъ меня во время отлучекъ изъ города или болезни, при постройке Химическихъ Мастерскихъ при Харьковскомъ Практическомъ Технологическомъ Институтѣ, знающийъ прекрасно свое дело, весьма аккуратно и добросовестно относился къ своимъ обязанностямъ, однимъ словомъ вполне оправдалъ все требованія, которые могутъ быть поставлены к образцовому заведывающему постройками вообще, заслуживающему полной рекомендаціи и что все представления въ Канцелярію Императорской Академіи чертежи и расчеты какъ то: железныхъ клепаныхъ балокъ, земляныхъ работъ, образцы выписокъ по исполненнымъ работамъ и т.д. имъ лично исполнены, что и удостоверяю своей подписью. Строитель Химическихъ Мастерскихъ Архитекторъ Альфредъ Карловичъ Шпигель»* [22].

Короткостроково відвідавши Санкт-Петербург [23] для виконання останніх проектів дипломної роботи, він залишився працювати у Харкові. 4 листопада 1890 року В. М. Покровський отримав диплом Імператорської академії

мистецтв «за отличныя познанія въ архитектуре, доказанныя исполнением конкурсной программы: «Проект Посольского дома», определением Совета Академіи 1-го ноября 1890 года состоявшимся, удостоенъ званія Класного Художника первой степени с присвоеннымъ оному, на основаніи 293 ст. т. III кн. I уст. о сл. гражд. по опред. правит. (прод. 1863 года), правомъ на чинъ десятого класса и съ предоставленіемъ производить постройки» [24] (Рис. 2). Однак персонально отримати диплом В. М. Покровський не мав можливості, тому 23 листопада 1890 року звернувся до канцелярії академії з проханням: «выслать мне въ г. Харьковъ диплома моего, такъ какъ я не могу немедленно явиться лично въ С. Петербургъ, дипломъ же мне необходим для явки к отбыванию воинской повинности, а также для возможности дальнейшего проживания въ г. Харьковъ» [25].

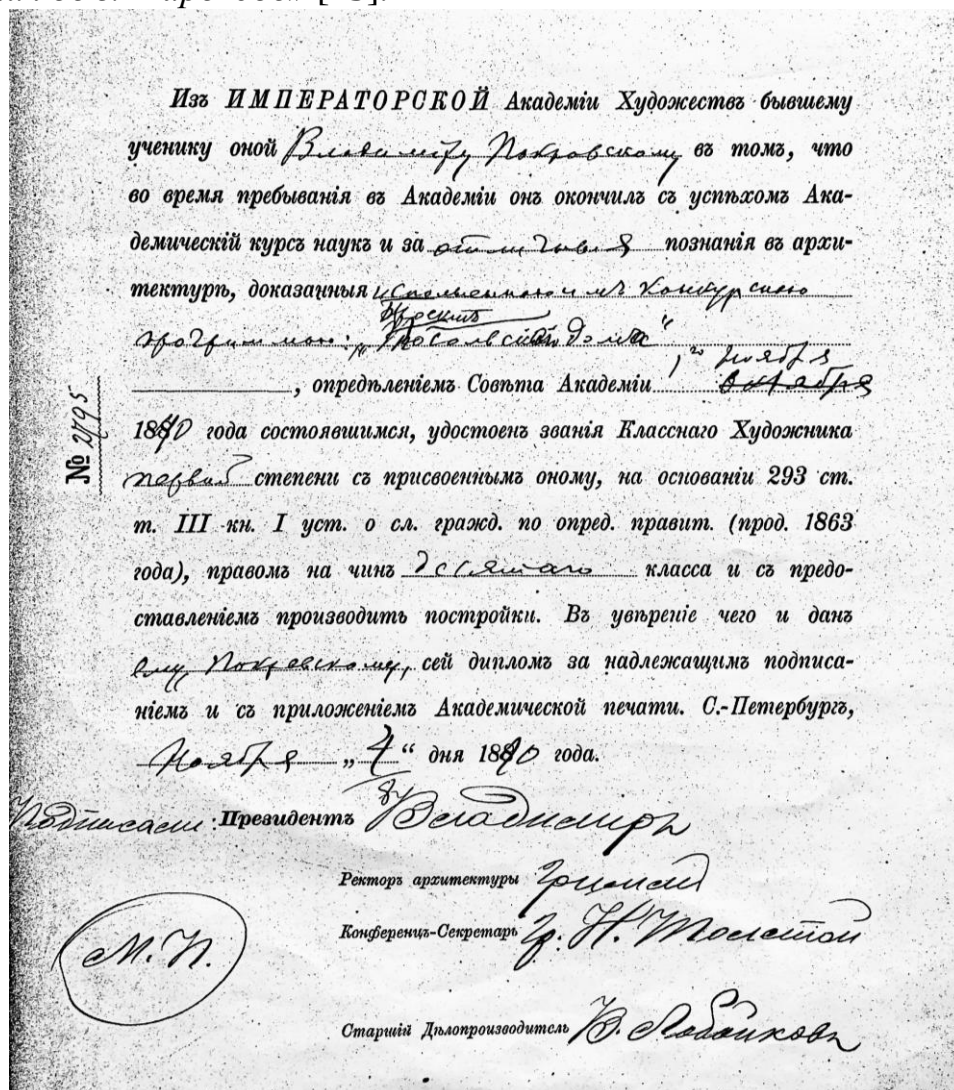

Рис. 2. Свідощтво про присвоєння В. М. Покровському звання Класного Художника першого ступеня [24]

1 березня 1891 року [26] В. М. Покровський отримав призначення на посаду архітектора Варшавського навчального округу, якому підпорядковувалися державні й приватні освітні та навчальні заклади (початкові, середні та вищі) тринадцяти губерній (1913): Варшавської, Калішської, Келецької, Ломжинської, Люблінської, Петроковської, Плоцької, Радомської та Сувальської. Посадові обов'язки вимагали концентрації на проектуванні громадських споруд, однак доробок вищевказаного періоду зяє суцільною лакуною, а тому ґрунтовно вивчити об'ємно-композиційні та стилістичні особливості будівель 1891–1894 роках не має можливості через відсутність необхідних джерел. Проте з літературознавчих джерел відомо, що у Варшаві він розробив проекти ветеринарного інституту, Першої та Третьої чоловічих і Четвертої жіночої гімназій, прибуткового будинку Миколаївського притулку, Сандомирського Маріїнського жіночого училища, залізничного вокзалу у місті Холмі [27].

Цікавим є факт, що 27 листопада 1893 року В. М. Покровський звертався до Ради ІАМ за дозволом на виконання проекту для отримання звання академіка архітектури, представивши програму проекту «Митрополичого подвір'я в столиці». Однак виявилося, що за статутом ІАМ конкурс на звання академіка не передбачався, тому його прохання не задовольнили [28].

У 1894 році В. М. Покровського призначили на посаду Холмсько-Варшавського єпархіального архітектора [29]. До нього справами церковного будівництва в канцелярії генерал-губернатора у Царстві Польському керував академік ІАМ В. І. Сичугов (1837–1892) [30], відомий своїми спорудами у Києві та зокрема в Києво-Печерській лаврі [31]. Чи не перший значний творчий досвід В. М. Покровський отримав у 1894–1898 роках [32], коли керував зведенням найбільшого православного храму на теренах Царства Польського – собором святого Олександра Невського, який зводили за проектом архітектора Л. М. Бенуа (1856–1928). Програму оздоблення інтер'єру собору розробив тезко Володимира Миколайовича – директор Археологічного інституту, професор Санкт-Петербурзької духовної академії М. В. Покровський [33]. Під час спорудження собору В. М. Покровський контактував не тільки з відомим архітектором, але і з його учнем В. О. Покровським, архітектором-інженером П. О. Феддерсом, художниками В. М. Васнецовим [34], В. В. Беляєвим, М. А. Кошелевим, Ф. Р. Райляном, М. М. Харламовим, М. С. Ситковським [35].

Перебування В. М. Покровського на теренах Царства Польського співпало зі складним і суперечливим історичним періодом православного храмобудування. Інтенсивно працюючи у цей час, В. М. Покровський *проектував:*

- архітектурні комплекси з храмами (комплекс Маріїнського притулку: виховальний корпус, школу та церкву Різдва Христового (1900–1902), Варшава);
- парафіяльні храми та дзвіниці (церкву святого Симеона Стовпника (1896–1901), м. Томашув-Мазовецький; церкву з дзвіницею святого Миколи Чудотворця (1901–1906), м. Сосновець);
- військові церкви (церкву з дзвіницею святої Ольги (1901–1903), Варшава; церкву святого Михаїла Архангела литовського полку лейб-гвардії (1892–1897), Варшава);
- цвинтарні церкви (церкву святого Іоана Ліствичника (1902–1905), Варшава);
- пам'ятники (склеп, каплиця, Варшава).

реставрував культові споруди (церкву Матері Божої Володимирської (реставрація 1901 року) [36]; церкву святої Марії Магдалини (реставрація 1894–1895), Варшава, архітектор М. О. Сичов (1867–1869) [37]);

реконструював громадські та культові споруди (Першу міську гімназію з церквою святої Тетяни та дзвіницею (1891–1895), Варшава);

керував будівництвом храмів, які були запроектовані іншими архітекторами (собор святого Олександра Невського (1894–1912) архітектор Л. М. Бенуа, Варшава; собор (1897–1902) архітектор М. Т. Преображенський, м. Радом [38]).

Револуційні події 1905 року у Царстві Польському спонукали В. М. Покровського залишити Варшаву і перебраться до Москви; там він деякий час працював архітектором межевої канцелярії [39]. Але вже на початку жовтня 1905 року В. М. Покровський відвідує Харків, де саме тоді з'явилася можливість тимчасово обійняти посаду харківського єпархіального архітектора (у зв'язку з хворобою єпархіального архітектора В. Х. Немкіна). Так, від 25 жовтня 1905 року В. М. Покровський спочатку тимчасово, а з 1907 року вже постійно виконує обов'язки харківського єпархіального архітектора. «Продовження буде».

Список використаних джерел

1. Російський державний історичний архів (РДІА), ф. 789, оп. 11, од. зб. 116, арк. 59. Дати вказані за юліанським календарем.
2. Там само, ф. 1343, оп. 3, од. зб. 1747, арк. 48 зв.
3. Там само, ф. 789, оп. 11, од. зб. 116, арк. 2.
4. Там само, ф. 789, оп. 11, од. зб. 116, арк. 1–3.
5. Там само, ф. 789, оп. 11, од. зб. 116, арк. 4.
6. Там само, ф. 789, оп. 11, од. зб. 116, арк. 59, 59 зв.
7. Там само, ф. 789, оп. 11, од. зб. 116, арк. 28.

8. Там само, ф. 789, оп. 11, од. зб. 116, арк. 35.
9. Там само, ф. 789, оп. 11, од. зб. 116, арк. 63 а, 64.
10. Там само, ф. 789, оп. 11, од. зб. 116, арк. 28.
11. Там само, ф. 789, оп. 11, од. зб. 116, арк. 43, 60.
12. Там само, ф. 789, оп. 11, од. зб. 116, арк. 47.
13. *Кондаков С. Н.* Список русских художников к юбилейному справочнику Императорской академии художеств. Том II. – СПб: 1914 – С. 414.
14. *Лейбфрейд А. Ю.* Архитектор Альфред Карлович Шпигель: справка на правах рукописи. 1996 г. – Электрон. текстовые дан. – Харьков: ХГНБ, 2014.
15. РДІА, ф. 789, оп. 11, од. зб. 116, арк. 45, 45 зв., 46.
16. Карл Иванович Брандт (1810–1882).
17. Олександр Олександрович Недзялковський (1831–1888). Собрание таблиц и формул для инженеров, архитекторов и механиков. В 2 ч. СПб.: Изд. Колесова и Михина, 1867–1871. Ч.1: Математика и прикладная механика. Ч.2: Строительная механика.
18. РДІА, ф. 789, оп. 11, од. зб. 116, арк. 45 зв., 46.
19. Там само, ф. 789, оп. 11, од. зб. 116, арк. 42.
20. Там само, ф. 789, оп. 11, од. зб. 116, арк. 42.
21. Там само, ф. 789, оп. 11, од. зб. 116, арк. 59.
22. Там само, ф. 789, оп. 11, од. зб. 116, арк. 47.
23. Там само, ф. 789, оп. 11, од. зб. 116, арк. 61.
24. Там само, ф. 789, оп. 11, од. зб. 116, арк. 66.
25. Там само, ф. 789, оп. 11, од. зб. 116, арк. 67 б.
26. Там само, ф. 1343, оп. 3, од. зб. 1747, арк. 48, 48 зв., 49.
27. *Парамонов А. Ф.* В. Н. Покровский – епархиальный архитектор варшавско-холмской и харьковской епархий //АСС N1 – Харьков, 2007 – С. 9.
28. РДІА, ф. 789, оп. 11, од. зб. 116, арк. 68 в.
29. *Cynalewska-Kuczma P.* Architektura cerkiewna Królestwa Polskiego narzędziem integracji z Imperium Rosyjskim. Wydawnictwo Naukowe. – Poznan, 2004. – S. 99.
30. *Cynalewska-Kuczma P.* Architektura, S. 99.
31. У Києво-Печерській лаврі В. І. Сичугов збудував водонатискову башту (1879 рік, нині перебудована у церкву), іконописну школу та майстерні (корпус 30, 1880–1885 роки), мурований готель на Гостинному подвір'ї «для розміщення прочан» (не зберігся).
32. *Paszkiewicz P.* Pod berłem Romanowów. Sztuka rosyjska w Warszawie 1815–1915. – Warszawa, 1991. – S. 123–124.

33. Покровский Н. В. Проект размещения живописей в новом православном соборе во имя св. благоверного великого князя Александра Невского в Варшаве. – СПб.: Типография А. П. Лопухина, 1900 – 16 с.
34. Paszkiewicz P. Pod berłem Romanowów. Sztuka rosyjska w Warszawie 1815–1915. – Warszawa, 1991. – S. 98–99.
35. Paszkiewicz P. Pod berłem Romanowów. Sztuka rosyjska w Warszawie 1815–1915. – Warszawa, 1991. – S. 125; Лисовский В. Г. Архитектура России XVIII – нач. XX века. – М.: Белый город, 2009. – С. 330.
36. Paszkiewicz P. Pod berłem Romanowów. Sztuka rosyjska w Warszawie 1815–1915. – Warszawa, 1991. – S. 69–70.
37. Paszkiewicz P. Pod berłem Romanowów. Sztuka rosyjska w Warszawie 1815–1915. – Warszawa, 1991. – S. 91.
38. Cynalewska-Kuczma P. Architektura cerkiewna Korólestwa Polskiego narzędziem integracji z Imperium Rosyjskim. Wydawnictwo Naukowe. – Poznań, 2004. – S. 146.
39. 11 вересня 1905 року В. М. Покровський отримав чин колезького радника. У 1908 році був кавалером ордена святого Станіслава II ступеня. РДІА, ф. 1293, оп. 140, од. зб. 16, арк. 1 зв.

Аннотация

Кондратьева О. В., Киевский Национальный Университет Строительства и Архитектуры.

Архитектор-художник В. Н. Покровский – *homo universalis* начала XX века. Летопись. Часть I.

Повышенная значимость индивидуального портрета – характерная черта любой ренессансной эпохи. Так и в жанре культурного ренессанса начала XX века в Украине, «ренессансный человек» – *homo universalis* – стал основным героем-творцом. Генезис творчества архитектора-художника В. М. Покровского возможно глубинно осознать лишь открывая его биографические страницы.

Ключевые слова: творчество архитектора-художника Владимира Покровского, *homo universalis*, архитектор Альфред Шпигель, Варшава, Харьков, культурный ренессанс начала XX века.

Abstract.

Kondratyeva Oksana, Kyiv National University of Construction and Architecture.

Architect and artist Volodymyr Pokrovsky – *homo universalis* of the early 20th century. Chronicle. Part I.

Increased significance of an individual portrait has been a distinctive feature of any renaissance epoch. Similarly, in the cultural renaissance of the early twentieth century in the territory of

Ukraine, the Renaissance man – *homo universalis* – became the main hero-creator. Volodymyr Pokrovsky (1863–1924) was a prominent architect and artist, professor, pianist, politician, civil activist who left a significant and diverse legacy in the territory of Ukraine during this period. As a Warsaw-Chełm, and later Kharkiv diocesan architect, he developed more than thirty ecclesiastical projects and over twenty civic buildings across Poland and Ukraine. He also was a founder of the distinguished Kharkiv architectural school and was a professor of architecture at the Kharkiv Art College and Technological Institute. The genius of Volodymyr Pokrovsky's creativity can be comprehensively appreciated, only through understanding his biography.

Volodymyr Mykolayevych Pokrovsky was born on the 8th of May 1863 in Kamyanets-Podilsky. During his eleven years of studying at the Kamyanets-Podilsky Gymnasium, he mastered Latin, Greek, German and French. After graduating from the gymnasium in 1883, Volodymyr Pokrovsky entered the architectural class at the Imperial Academy of Arts in Saint Petersburg. His outstanding achievements in training, as well as winning the Silver Medal for the *Panorama* project on the 5th of April 1886 became decisive in awarding him *The Scholarship Named in Honour of the Architect Nicholas L. Benois* (1813–1898) of 1887. The scholarship enabled him to continue his studies whilst receiving no other financial support. After graduation from the academic course at the Imperial Academy of Arts in 1888, he moved to Kharkiv. From the 15th of June 1888, Volodymyr Pokrovsky started working as a junior architect on the construction of the Kharkiv Practical Technological Institute: the first polytechnic institute on the territory of the Left-bank Ukraine. Being in the circle of his *alma mater* during this first architectural and construction practice, Volodymyr Pokrovsky worked directly with the architect Alfred K. Spiegel (1850?–?). Alfred Spiegel was architect at the Kharkiv University at the time, also working with the architect at the Kharkiv Academic District, Victor V. Velychko (1864–1923). Teamed with Alfred Spiegel, Volodymyr Pokrovsky designed and built the premises of chemical workshops and residential buildings as part of the ensemble of the Kharkiv Practical Technological Institute. At the time he was exploring the style of *rational eclectic* in brick buildings. Virtuoso work with historical material allowed young architect to create exterior architectural forms reminiscent of Romanesque Architecture. This was in tune with the Medieval-like architectural ensemble of the institute. Whilst in the interior, he applied architectural principles of classical antiquity.

In autumn 1889, Volodymyr Pokrovsky received the Gold Medal for the project *City Duma in Saint Petersburg*. Following a short-term visit to Saint Petersburg to complete designs for his thesis, he settled in Kharkiv. On the 4th of November 1890, Volodymyr Pokrovsky received a diploma from the Imperial Academy of Arts '*for the excellent understanding of architecture, proven by the completion of the competitive program: The Embassy House Project. According to the Council of Academies on the 1st of November 1890, he was awarded the title of First Class Artist with a first degree assigned to him, based on 293 article, band III, book I on civil service as defined by the government (renewal of 1863), with the right to the tenth rank and to build premises*'. (To be continued.)

Key words: legacy of Volodymyr Pokrovsky, *homo universalis*, architect Alfred Spiegel, Warsaw, Kharkiv, cultural renaissance of the early twentieth century.